

Белан, Г.В. Виховання культури потреб і бажань особистості як основа морального виховання у спадщині В.Сухомлинського [Текст] / Ганна Валеріївна Белан // Педагогічний альманах : зб. наук. праць / редкол. В.В.Кузьменко (голова) та ін.. – Херсон КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Випуск 26. – С.68-74

УДК 7.018.2

Г.В. Белан

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ПОТРЕБ ТА БАЖАНЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ОСНОВА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядаються погляди В.О.Сухомлинського на основні проблеми виховання культури потреб та культури бажань дитини як невід’ємної складової морального виховання особистості. Обґрунтовано актуальність ідей педагога щодо нерозривного зв’язку та пріоритетного значення виховання моральних почуттів, культури поведінки і спілкування дитини зі всіма іншими складовими виховного процесу – розумового, естетичного, фізичного, трудового тощо, та з організацією навчально-виховного процесу в закладі освіти в цілому. На основі наукових праць педагога показано його новаторство у проблемі морального виховання та виховання культури бажань і почуттів особистості на основі гуманістичної спрямованості освітнього і виховного впливу на її духовність и внутрішній світ.

Ключові слова : моральне виховання, моральні почуття, духовність, гуманізм, особистість, культура бажань, культура почуттів, науково-педагогічна спадщина

Суттєві зміни пріоритетів і цінностей в освітньому просторі XXI століття, детермінізовані сучасними трансформаціями українського суспільства на засадах демократизації та гуманізації, зверненням до європейських політичних і культурних традицій, як наслідок процесу євроінтеграції, спонукають до науково-об’єктивного, конструктивного дослідження, проникнення у глибини,

сутнісні пласти освітньо-виховних явищ і феноменів минулого з метою переосмислення як сучасного освітнього простору, так і історико-педагогічного досвіду української школи. Така тенденція у моделюванні освітніх інфраструктур сьогодення є не лише характерною ознакою сьогоденного розвитку педагогічної науки, що забезпечує дотримання принципів єдності, системності та наступності, а й обов'язковою умовою удосконалення і підвищення рівня якості сучасної системи освіти України. Побудова навчально-виховного процесу у вітчизняних закладах освіти на основі утвердження загальнолюдських та національних цінностей, здійснення особистісно-орієнтованого підходу до дитини, виховання полікультурності, громадянськості, моральності має спиратися також і на ґрунтовне вивчення та глибоке розуміння основних виховних і дидактичних положень, ідей педагогів, вчених, культурно-освітніх діячів України в попередні періоди розвитку педагогічної думки.

За умов інтеграції національної системи освіти в міжнародний освітній простір на засадах пріоритету національних інтересів, толерантності в оцінюванні та адаптації здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогічної науки до потреб сучасності особливого значення набувають питання репрезентативного вивчення творчої спадщини тих визначних освітян, педагогів України, які сприяли активізації інноваційних процесів у царині національної педагогічної думки та онтологічним пошукам у сфері наукового пізнання і світового виміру. Зважаючи на зазначене, особливої актуальності в умовах сьогодення набуває дослідження внеску видатного педагога, гуманіста і мислителя ХХ століття – Василя Олександровича Сухомлинського, наукова спадщина якого залишається іманентним джерелом розвитку сучасної науки про освіту, розвиток і виховання підрастаючого покоління.

Вивчення доробку В.О.Сухомлинського як вченого і педагога в історичній ретроспективі має тривалі хронологічні межі і є якісно-динамічним науковим процесом. Розгляд його творчої діяльності в діахронії приводить сучасну педагогічну науку до розуміння усієї глибини значення науково-педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, що включає і теоретичні, і прагматично-

педагогічні аспекти. На думку О.В.Сухомлинської, висловлену у статті «Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В.Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років»: «Сорок років – великий термін. .. Це саме та достатня відстань для історика педагогіки, коли можна подивитися на спадщину ніби з боку, коли вона вже «відстоялася», як витримане вино, коли час уже пройшовся нею і частково зробив за нас роботу: показав тимчасове, миттєве, створене на потребу дня, виділивши, посиливши характерне, неминуще, що ставить його спадщину на один щабель з представниками класичної педагогіки. Усі ці сорок років Сухомлинський і його творчість були присутні на педагогічній дослідницькій і практичній ниві, до нього з різним ступенем інтенсивності зверталися і дослідники, і вчителі, вирішуючи насущні проблеми виховання та освіти». [5, с.74] Стверджуємо, що ретроспективний історіографічний і науковий аналіз історико-педагогічних праць, монографій, дисертаційних досліджень, наукових статей, літературних творів, документальних нарисів публіцистичного та художнього характеру, матеріалів ювілейних науково-практичних конференцій та педагогічних читань, присвячених розгляду актуальних проблем спадщини В.О.Сухомлинського, засвідчує постійний підвищений інтерес науковців і педагогічної громадськості передусім до його педагогічної системи. Різновекторність та велика кількість праць, присвячених вивченню науково-творчої спадщини В.О.Сухомлинського створила можливість виділити у окремий наукознавчий напрям в історико-педагогічній науці - «сухомлиністику». Слід відзначити, що значна кількість досліджень у рамках даної галузі зумовила появу низки і систематизуючих та узагальнюючих праць, в яких, на основі проблемно-тематичного підходу, хронологічного критерію здійснено історико-педагогічний аналіз досліджень вітчизняних учених, присвячених різним аспектам творчої системи В.О.Сухомлинського (з позицій радянської методології, об'єктивно наукового, аксіологічного підходів); визначено основні етапи історичного розвитку сухомлиністики; розроблено типологію наукових підходів до вивчення системи В.Сухомлинського за формою досліджень, характером аналізу спадщини педагога, за напрямками

розкриття змісту його творчості та за зверненням до певних вікових періодів розвитку дитини тощо.

Зміст усього масиву досліджень В.О.Сухомлинського як педагогічної персоналії – це спроба оцінити його як суб'єкта, каталізатора наукового процесу, творця наукових відкриттів, як ученого, ідеї якого стали безцінним надбанням педагогічної науки, призвели до утворення концептуальних змін у її розвитку. Узагальнення тих завдань, що ставили перед собою представники сухомлиністики в часових рамках конкретної епохи, - це поцінування найбільш значного внеску вченого у розвиток педагогічного знання, завдяки якому В.О.Сухомлинський увійшов в аннали історії науки, значимість його окремих праць, їх порівняльна цінність, співвіднесеність із минулим та майбутнім педагогічної науки.

Вирішуючи будь-яку проблему педагогічної теорії і практики В.О.Сухомлинський ставив у центрі своєї уваги постать дитини, цінність її особистості, адже саме від неї, від сформованості її моральних якостей, від її світоглядних позицій залежатиме майбутнє усього людства. У зв'язку з цим і педагогічна система видатного вченого охоплює майже усі сторони такого складного і багатогранного поняття як навчально-виховний процес у закладі освіти, його організацію з максимальним урахуванням саме інтересів дитини. У таких загальновідомих творах як «Серце віддаю дітям» (1969), «Павлиська середня школа» (1969), «Народження громадянина» (1970) В.О.Сухомлинський розглядав поряд із основними ідеями любові до дитини, розвитку творчого потенціалу особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований на творчу працю; природи як найважливішого засобу виховання почуття прекрасного і гармонії; розвитку ідеї «радості пізнання» як основи емоційного сприйняття навчального процесу; демократизацію системи управління навчально-виховним закладом; питання теорії навчання, виховання дітей у сім'ї, самовиховання і самоосвіти; професійної майстерності вчителя, і проблеми формування у дитини «культури

бажань і «культури потреб» як підґрунтя морального виховання особистості. [6, с.20]

Акцентуючи увагу на проблемі виховання культури потреб та бажань особистості як основи морального виховання у спадщині В.О.Сухомлинського, зазначаємо, що процес морального виховання дітей педагог розглядав у нерозривній взаємодії всіх інших складових виховного процесу – розумового, естетичного, фізичного, трудового тощо. Проте у формуванні особистості моральному вихованню він надавав пріоритетного значення, стверджуючи : «..дбаючи про досконалість кожної грані, сторони, риси людини, вихователь одночасно ніколи не випускає з поля зору ту обставину, що гармонія всіх людських граней, сторін, рис визначається чимось провідним, основним... Провідним, визначальним компонентом у цій гармонії є моральність». [1, с.72] Виходячи з розуміння того, що кожна особистість є унікальною та неповторною і саме постать дитини є центром навчально-виховного процесу, педагог підкреслював, що за створення відповідних умов виховного впливу кожна дитина має усі можливості стати високоморальною людиною, здатною на співчуття, співпереживання, чуйне, доброзичливе ставлення до інших.

Звертаючись до проблеми виховання «культури почуттів» та «культури бажань» крізь призму формування моральності особистості у розумінні В.О.Сухомлинського, що є **метою** даної статті, необхідно відзначити, що в основі розробки цих питань педагогом лежить глибоке усвідомлення цінності та унікальності кожної дитини, гуманістична спрямованість освітнього та виховного впливу на її духовність та внутрішній світ. Аналіз змісту праць В.О.Сухомлинського засвідчує його глибоке переконання, що формування духовності школяра є провідною, визначальною метою навчально-виховного процесу у закладах освіти. Він наголошує, що провідною виховною засадою моральності є звернення до індивідуального внутрішнього світу дитини, до її екзистенційних потреб, що зумовлюють формування особистісної моралі кожного. Визначну роль у розвитку духовності школяра В.О.Сухомлинський відводить вихователю, як мудрому авторитетному керівникові, що залучає

дитину до світу найвищих людських цінностей, спрямовуючи бажання і потреби дитини у аксіологічну площину. « ... Адже бажання незрілої людини можна порівняти із паростками на маленькому плодovому дереві: з'являється на ньому багато ростків і частина з них - «дикі», так звані «вовчки»; садівник їх прибирає, залишаючи на дереві лише ті, що здатні дати плоди. Так і з людськими бажаннями в дитячому й підлітковому віці: школяреві хочеться дуже багато, його бажання не мають кінця. Але ж, якщо дозволити усьому, що з'являється на дереві, зростати, то плодове дерево здичавіє, а дика парость «вовчків» заб'є плодоносні гілки. Якщо дорослі прагнуть задовольнити будь-яке бажання дитини, виростає примхлива істота, раб бажань і тиран близьких. Виховання бажань – тонка, філігранна робота «садівника»- вихователя, мудрого, рішучого, чуйного і безжального. Він уміло видаляє «вовчки», залишаючи парості, що дадуть плоди». [2, с.40]

Виховання «культури бажань» та «культури почуттів» за В.О.Сухомлинським є особистісним надбанням людини, її власним здобутком внаслідок щоденної праці розуму і серця, важких усвідомлених виборів між «хочу» і «треба», прикладання вольових зусиль у прийнятті життєвих рішень та їх здійснення. Педагог стверджував, що бажання і почуття особистості мають бути наслідком морального самоствердження людини через її наближення до екзистенційно-ціннісної, високодуховної сутності людських стосунків, через моральні вчинки та дії. Духовний світ дитини, за глибоким переконанням В.О.Сухомлинського, має збагачуватись ідеями гуманізму, почуттям любові і поваги до людини, здатністю до самозречення задля високих загальнолюдських ідей, прагненням до морального ідеалу, що сприятиме усвідомленню повноцінності та правильності своїх прагнень, бажань, інтересів. Цими положеннями обґрунтовується і той духовний критерій, який повинен стати основою життєвого вибору людини, її духовної стійкості, вірності власним переконанням, цілеспрямованості, яка сприятиме тому, що особистість свідомо буде «...узгоджувати свої бажання з моральним правом на задоволення бажань, ..узгоджувати свої задоволення, розваги із потребами

інших людей...». [3, с.197] Відповідно аксіологічній шкалі радянської епохи, в якій жив і працював педагог, найголовнішими моральними почуттями особистості мають бути патріотизм та свободолюбство, колективізм як почуття приналежності особистості до соціальної групи на основі високих суспільнозначущих цілей, гуманізм, працелюбність, мужність і скромність. Проте і в сучасному розумінні ці почуття несуть екзистенційно-ціннісний зміст, який безумовно збагачує внутрішній світ людини ХХІ внаслідок свого загальнолюдського звучання, і не втрачають свого «вічного» значення у будь-яких суспільно-історичних умовах.

Проблема морального виховання особистості, як свідчить аналіз науково-педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського, є наскрізною темою таких його праць «Серце віддаю дітям» (1968), «Народження громадянина» (1970), «Методика виховання колективу»(1971), «Розмова з молодим директором школи» (1973), «Сто порад вчителю» (1984) та інших. У цих творах педагог розробляє та поглиблює проблематику морального виховання, формулює провідні завдання закладів освіти щодо цього виховного напрямку, виокремлюючи важливість опертя на безумовні позитивні якості особистості при цілеспрямованому формуванні моральних переконань, потреб, почуттів, поведінки. Праці ж, присвячені обґрунтуванню основних положень педагогічної етики, «Як виховати справжню людину (Етика комуністичного виховання)» (1975) і «Хрестоматія з етики» (1990) стали й квінтесенцією ідей педагога щодо здійснення морального виховання у навчально-виховному процесі закладу освіти, у яких «... подано морально-етичні категорії добра і зла, краси, любові і ненависті на рівні дитячого світовідчуття та світосприйняття, введено у педагогічну науку поняття «духовність», «культура почуттів», «культура бажань», висунуто моральні імперативи «співчуття», «співпереживання», як компоненти гуманної поведінки особистості... Звернення до внутрішнього світу особистості школяра стало початком розвитку гуманістичної моральної традиції та гуманістичного ідеалу в їх радянському варіанті». [7, с.67]

Таким чином, дослідження сучасних вчених на основі ґрунтовного аналізу

науково-педагогічного доробку В.О.Сухомлинського засвідчують, що саме він першим у радянській педагогічній науці звернувся до морально-етичної проблематики (1961), виокремив моральне виховання як основу формування особистості, як стрижневу проблему виховного процесу, виокремив провідні шляхи формування моральності (комунікація та міжособистісні взаємовідносини), чинники (діяльність середовище), сутність понять «моральний ідеал», притаманний певному суспільному устрою та шляхи його досягнення. Такі твердження сучасників підкреслюють той факт, що ідеї та погляди В.О.Сухомлинського як педагога-теоретика та педагога практика були «революційними» в еволюційному плині педагогічної науки 60-х років ХХ століття, адже саме у 1961 році з'явилася його книга «Духовный мир школьника (подросткового, юношеского возраста)», де вперше в науковому дискурсі радянської педагогіки розглядається проблема морального виховання підростаючого покоління. Постановка цієї проблеми була продиктована передусім соціальними запитами в умовах «відлиги» означеного часового проміжку та часткової демократизації в усіх галузях життєдіяльності радянського суспільства, коли поняття «духовність», «моральність» особистості набували особливого звучання, зумовлюючи посилення уваги педагогів Т.Ю.Конникової, О.С. Богданової, І.Ф.Харламова до проблем морального виховання, як однієї (проте не пріоритетної) із складових формування особистості. Відштовхуючись від потреб часу та суспільних вимог, В.О.Сухомлинський як педагог-практик, чиї наукові міркування отримували неоціненне практичне підтвердження в діяльності Павлиської середньої школи, із особистісних переконань свідомо звернувся до розробки проблем морального виховання як основи розвитку духовного світу дитини і як пріоритетного завдання виховання дітей. [7, с.66] Значимість та новаторство науково-педагогічних пошуків В.О.Сухомлинського у контексті становлення і розвитку проблематики морального виховання і духовності особистості знаходить своє підтвердження й у дослідженнях сучасників педагога – провідних радянських науковців в галузі методології М.О.Данилова та М.І.Болдирєва, які у праці

«Проблеми методології педагогіки і методики досліджень» (1971), підкреслювали : «Є педагоги особливого жанру пошуку. Вони прагнуть брати для вивчення ті явища і процеси, які не піддавалися дослідженню і про яких немає матеріалу в літературі. Це педагоги – дослідники «білих плям» у педагогічній науці. Серед них можна назвати В.О.Сухомлинського, що взявся за дослідження духовного світу радянського школяра. Цей факт дуже цікавий : проблема, що недавно здавалася «білою плямою» в педагогіці, стала на одному з магістральних шляхів сучасних педагогічних досліджень». [цит. за 7, с.66]

У відповідності із цією думкою можна стверджувати, що висловлені й обґрунтовані педагогом ідеї і положення морального виховання особистості у навчально-виховному процесі школи (тотожність і взаємозв'язок виховання і розвитку дитини, роль пізнавальної активності в процесі становлення моральності особистості, єдність емоційно-ціннісного, почуттєвого ставлення і моральної оцінки фактів і явищ у виховному процесі, поведінка дитини як важливий компонент формування моральності, важливість урахування фізичного і психічного стану дитини у моральному вихованні тощо) належать до тих концептуальних основ, які сьогодні служать підґрунтям сучасного розуміння сутності морального виховання, формування моральної культури, яка включає такі складові як моральна свідомість особистості, моральні почуття, моральні стосунки, стійкі позитивні мотиви поведінки та спілкування у відповідності з моральними нормами суспільства.

Підсумовуючи, слід зазначити, що динаміка вивчення доробку В.О.Сухомлинського в історико-педагогічному дискурсі, як знакової постаті, неоднозначність сприйняття висловлених ним ідей та переконань, діаметральність оцінки його педагогічних поглядів, зумовлена історико-культурними та ідеологічними умовами функціонування суспільства, підтверджує не тільки значимість спадщини вченого в еволюційному розвитку педагогіки як науки, але й ефективність сучасних дослідницьких пошуків, дає можливість зробити загальні висновки щодо напряму реформаційних процесів у освітній сфері.

Література

1. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О.Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол. : О.Г.Дзевєрін (голова) та ін.. – К. : Рад. шк., 1976- . -

Т.1. – 1976. – С.53-206.

2. Сухомлинский В.О. Этюды о коммунистическом воспитании / В.О.Сухомлинский. - М. : «Народное образование», 1967. – № 2. — С. 38 — 46.

3. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О.Сухомлинський. - М. : «Молодая гвардія», 1971. – С.190-197.

4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О.Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / редкол. : О.Г.Дзевєрін (голова) та ін. - К. : Рад.шк., 1976 – . -

Т.1. – 1976. – С.53-206

5. Сухомлинська О.В. Деякі аспекти еволюції сприйняття творчості В.Сухомлинського: дорога довжиною в 40 років / О.В.Сухомлинська //В.О.Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія/ упоряд. О.В.Сухомлинська, О.Я. Савченко ; авт. кол. : О.В. Сухомлинська, О.Я.Савченко, В.С.Курило, І.Д.Бех та ін. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. - С. 74-96.

6. Сухомлинська О.В. Василь Олександрович Сухомлинський – наукова біографія / О.В.Сухомлинська //В.О.Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія/ упоряд. О.В.Сухомлинська, О.Я. Савченко ; авт. кол. : О.В. Сухомлинська, О.Я.Савченко, В.С.Курило, І.Д.Бех та ін. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. - С.14- 24.

7. Сухомлинська О.В. В.О.Сухомлинський і моральне виховання : трансформація педагогічних цінностей // В.О.Сухомлинський у роздумах сучасних українських педагогів : монографія/ упоряд. О.В.Сухомлинська, О.Я. Савченко ; авт. кол. : О.В. Сухомлинська, О.Я.Савченко, В.С.Курило, І.Д.Бех та ін. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. - С. 64-73.

Белан А.В.

Воспитание культуры потребностей и желаний личности как основа нравственного воспитания в наследии В. Сухомлинского

В статье рассматриваются взгляды В.Сухомлинского на основные проблемы воспитания культуры потребностей и культуры желаний ребенка как неотъемлемой составляющей нравственного воспитания личности. Обоснована актуальность идей педагога в неразрывной связи и приоритетном значении воспитания нравственных чувств, культуры поведения и общения ребенка со всеми другими составляющими воспитательного процесса - умственного, эстетического, физического, трудового и т.д., с организацией учебно-воспитательного процесса в учебном заведении в целом. На основе научных трудов педагога показано его новаторство в проблеме нравственного воспитания и воспитания культуры желаний и чувств личности на основе гуманистической направленности образовательного и воспитательного воздействия на ее духовность и внутренний мир.

Ключевые слова: нравственное воспитание, нравственные чувства, духовность, гуманизм, личность, культура желаний, культура чувств, научно-педагогическое наследие.

Hanna Valeriyivna Belan

The culture needs and desires of the individuals as the basis of moral education in the heritage of V.Sukhomlinsky

The article discusses the V.Sukhomlinsky's views on the basic problems of education of culture of needs, culture of desires of the child as an integral part of moral education of the individuality. The urgency of the pedagogue's ideas according the intimate connection and priority of the values in the education of moral sentiments, culture of behavior and communication with other components of the educational process – intellectual, aesthetic, physical, labor, etc, and with the organization of the educational process in the institution of education in general. On the basis of scientific works of the pedagogue the article shows his innovation in the problem of moral education and education of culture of feelings and desires of the personality on the basis of the humanistic orientation of education and educational impact on his or her spirituality and inner world. The article presents the pedagogue's understanding of the education of "culture of desire" and "culture of feelings" as a personal possession of a man, his own welfare due to the daily work of the mind and heart, heavy of deliberate election between " I want" and "I need", the application of strong-willed efforts in making life decisions and their implementation. It is proved that the wishes and feelings of the person should be the result of moral self-affirmation of a man through his approach to the highly spiritual nature of human relations, through moral deeds and actions. Based on the study of V. Sukhomlinsky's works it argues that the inner world of the child should be enriched by the ideas of humanism, a sense of love and respect for the person, the ability to self-denial for the sake of high human ideas, the pursuit of the moral ideal, which will contribute to the realization of the usefulness and accuracy of their aspirations, desires and interests.

Key words : moral education, moral feelings, spirituality, humanism, individuality, culture of desires, culture of feelings, scientific and pedagogical heritage.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Белан Ганна Валеріївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології й освітнього менеджменту Херсонського державного університету. Адреса : м.Херсон, вул. Ілліча, 64 а, кв. 16
Тел. 095 303 19 78